

Jeziro Aralskie (nazywane **Morzem Aralskim**; [kaz.](#) Арал теңізі, *Aral tengyzi*; [ros.](#) Аральское море, *Aralskoje morie*; [uzb.](#) Orol dengizi; [karak.](#) Aral ten 'izi) – [bezodpływowe](#), [reliktowe](#), [słone jezioro](#) w [Kazachstanie](#) i [Uzbekistanie](#), które *de facto* zniknęło wskutek ludzkiej działalności. W jego miejscu znajdują się obecnie cztery oddzielne zbiorniki: [Jeziro Północnoaralskie](#), jezioro (dawna zatoka) Tuszczybas, oraz basen południowo-zachodni i południowo-wschodni^[2]. Basen południowo-wschodni jest płytki, bardzo silnie zasolony i okresowo wysycha^[3].

W latach 60. XX w. było to czwarte [pod względem powierzchni](#) jezioro na Ziemi. Od tego czasu stale kurczy się z powodu odprowadzania wody z zasilających jezioro rzek [Amu-daria](#) i [Syr-daria](#) w celach [irygacyjnych](#). Już w roku 1918 władze sowieckie zdecydowały, że na suchych polaciach późniejszych [Kazachskiej SRR](#), [Uzbeckiej SRR](#) i [Turkmeńskiej SRR](#), wzdłuż Amu-darii i Syr-darii uprawiana będzie na wielką skalę [bawełna](#), która ma się stać „białym złotem”, podstawą ekonomii tych republik. W wyniku tych działań Republika Uzbecka wkrótce stała się (i do dziś [Uzbekistan](#) pozostaje) największym eksporterem bawełny na świecie. Jednocześnie w regionie doszło do jednej z największych katastrof ekologicznych w historii ludzkości.

Jeziro Aralskie w 1851. Na mapie zaznaczony jest długi zalew na południowym zachodzie jeziora zasilany przez odnogę Amu-darii

Zanikanie jeziora od 1960 do 2009 roku. Zredagowano w oparciu o trójwymiarowy model misy Jeziora Aralskiego, stworzony na podstawie radzieckich map w skali 1:200 000 i 1:500 000^[4].

Budowa kanałów przecinających pustynne obszary [Kara-kum](#) prowadzona była na wielką skalę od lat 30., przez pierwsze dziesięciolecia całkowicie wbrew wszelkim zasadom sztuki [hydrologicznej](#). W rezultacie aż od 30 do 70% wody, odbieranej rzekom Syr-daria i Amu-daria bezpowrotnie wsiąkało w glebę lub parowało, nie docierając ani do upraw, ani do jeziora. Szacuje się, że do 1960 od 20 do 50 km³ wody zamiast zasilić jezioro – wsiąkało w ziemię. Nawet do dziś tylko 12% długości kanałów nawadniających uszczelniono i zabezpieczono przed stratami wody. Część wód Amu-darii trafia ponadto do znajdującej się na zachód od rzeki [Kotliny Sarykamyskiej](#), gdzie wypełnia powstałe w ciągu XX wieku słone [Jeziro Sarykamyskie](#).

NOWA STRONA

Na nowo powstałej pustyni można spotkać statki – nawet kilkadziesiąt kilometrów od obecnego brzegu

Od lat 60. poziom wody w Jeziorze Aralskim zaczął systematycznie opadać w tempie około 20 cm rocznie. W następnej dekadzie już 50–60 cm rocznie, potem dalej przyspieszył i dziś wynosi nawet 80–90 cm rocznie. W 1960 roku powierzchnia jeziora wynosiła 68,5 tys. km² (niemal tyle, co powierzchnia [Republiki Irlandii](#)), do roku 2009 zmniejszyła się o 4/5 (do 13,5 tys. km²)^[1]. W 1960 r. jezioro było czwartym co do wielkości na świecie, obecnie spadło na szesnaste miejsce. Zanikanie wód jeziora doprowadziło do jednej z największych katastrof ekologicznych na obszarze byłego [ZSRR](#), co nie było zresztą zaskoczeniem dla władz sowieckich, którym raporty o przewidywanym wyschnięciu jeziora przedstawiono wiele lat wcześniej. Przeważała jednak irracjonalna teza, że powstanie i istnienie jeziora Aralskiego jest „oczywistą pomyłką natury”, a bieżące potrzeby społeczeństwa sowieckiego Uzbekistanu są ważniejsze od opinii ekologów. Wykorzystanie wód Amu-darii i Syr-darii do nawadniania rosło nadal mimo obserwowanego zanikania jeziora i w okresie między 1960 a 1980 rokiem

podwoiło się. W tym samym czasie podwoiła się też skala produkcji uzbeckiej bawełny. Woda z Amu-darii i Syr-darii wykorzystywana jest nie tylko do upraw bawełny, ale i ryżu. Na terenach niemal pustynnych zakładano plantacje monokultur roślin o dużym zapotrzebowaniu wody. Nadmierna gospodarka rolno-spożywcza i wodna (na utrzymanie sieci kanałów w czasach ZSRR wydawano około 25\$/ha, obecnie 1,5\$ – 10\$) doprowadziła do zahamowania zasilania z rzek.

Udział dostaw wody z Syr-darii i Amu-darii (zasilanie powierzchniowe), zasilania podziemnego i wielkość parowania z powierzchni jeziora w ogólnym bilansie wodnym [\[4\]](#)[\[5\]](#)[\[6\]](#) 1960–2014

Wzrost produkcji bawełny nie równoważył jednak ponoszonych kosztów. Już w latach osiemdziesiątych załamał się przemysł przetwórstwa rybnego w Aralsku i innych miejscowościach. Przed wyschnięciem jeziora większość okalających go wsi utrzymywała się z rybołówstwa oraz turystyki. Gdy jezioro zaczęło wysychać z jego okolic wyemigrowało 100 tys. ludzi, część osiadła nad Morzem Kaspijskim. Niemal wszystkie organizmy zamieszkujące wody Jeziora Aralskiego wymarły na skutek drastycznego wzrostu zasolenia, a wśród mieszkańców regionu znacząco wzrosła częstość występowania takich chorób jak gruźlica, tyfus, niedokrwistość, a u noworodków także upośledzenia umysłowe [\[7\]](#). Szacuje się, że koszty zapaści gospodarki rolno-spożywczej i turystyki, a przede wszystkim pomoc humanitarna to średnio dwa miliardy dolarów rocznie.

Pustynia powstała na dnie wyschłego jeziora nazywana jest Aral-kum, a jej powierzchnia wynosi 50 tys. km² i jest zanieczyszczona pestycydami i nawozami, spływającymi uprzednio do tego zbiornika wodnego. Wysychanie Jeziora Aralskiego miało także wpływ na klimat w Europie [\[7\]](#). Konsekwencje wysychania Jeziora Aralskiego: